

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ (ใช้ถ้อยคำเล่าสืบต่อกันมา) และลายลักษณ์ (บันทึกเป็นอักษร) อันได้แก่ เพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต ตำนาน นิทาน วรรณกรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย โดยผู้มีความรู้ในท้องถิ่นเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นมา

ตำนานเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่บอกเล่าสืบต่อกันมา แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ตำนานจึงเป็นบันทึกเรื่องราวที่ย้อนกลับไปไกลในอดีต มีลักษณะเป็นนิทาน นิยายปรัมปรา มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของราชวงศ์ กษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญ บ้านเมือง สถานที่ ตลอดจนปูชนียวัตถุและปูชนียสถาน (นาฏวิภา ชลิตานนท์, 2524, หน้า 110)

การที่ตำนานเกิดจากคำบอกเล่าที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ตำนานจึงได้รับการผสมผสานความคิดความเชื่อของผู้คนในหลายยุคสมัยเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบันทึกตำนานเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งได้รับแบบอย่างการเขียนจากลังกา ทำให้ความคิดของผู้เขียนตำนานได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น ส่วนหนึ่งของตำนานจึงเป็นงานบันทึกประวัติศาสตร์พุทธศาสนา อันเกิดจากความเชื่อถือศรัทธา ความกลัว และความหวังที่จะรักษาระบบความเชื่ออุดมคติ และพุทธศาสนาไว้ (อุษณีย์ ธงไชย, 2540, หน้า 76) ลักษณะพื้นฐานของตำนานที่กล่าวมานี้ ทำให้ตำนานมีความแตกต่างจากนิทาน นิยาย ซึ่งเป็นเพียงเรื่องเล่ากันทั่วไป เพื่อความเพลิดเพลิน แต่ตำนานเป็นเอกสารที่บันทึกเหตุการณ์ในอดีตที่มีลักษณะเป็นข้อเท็จจริง แม้เรื่องราวบางเรื่องอาจไม่น่าเชื่อถือ (มนวิภา เจียจันทร์พงษ์, 2517, ไม่มีเลขหน้า อ้างใน กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531, หน้า 7) ตำนานจึงอาจใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ได้

นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524, หน้า 125) ได้แบ่งตำนานเป็น 2 ฝ่าย โดยแยกศึกษาตามที่มาของตำนาน ได้แก่ ตำนานฝ่ายวัด และตำนานฝ่ายเมือง ในทัศนะของผู้วิจัย ตำนานจำนวน 4 เรื่องที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ได้แก่ ตำนานสุวรรณโคตมคำ ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จัดว่าเป็นตำนานฝ่ายเมือง เพราะมีเนื้อหามุ่งเน้นเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง มนุษย์ บรรพบุรุษ กษัตริย์ ราชวงศ์ และ

สันตติวงศ์ ความเป็นมาของเมืองและตำบลต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตอันไกลโพ้นมาจนถึงระยะเวลาใกล้ (เรื่องเดียวกัน, 2524, หน้า 140) ในตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย แม้ตำนานดังกล่าวจะมีลักษณะของตำนานฝ่ายวัด กล่าวคือ การให้ความสำคัญต่อการเผยแพร่และสถาปนาพุทธศาสนาในดินแดนภาคเหนือ แต่ตำนานก็ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของผู้คนและการสร้างเมืองหริภุญไชย อันทำให้ได้รับรู้ประวัติความเป็นมาของเมืองดังกล่าวอยู่มาก

ในตำนานทั้ง 4 เรื่องที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ตำนานมีเนื้อหากล่าวถึงกระบวนการสร้างบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือซึ่งย้อนกลับไปในอดีต มีความเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ของภาคเหนือ ความเป็นมาและการตั้งหลักแหล่งของกลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและวัดพุทธสถานทางศาสนา และตำนานเมืองที่กล่าวถึงการเรียงลำดับราชวงศ์ของผู้ปกครอง จนวิวัฒนาการไปสู่การสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังราย (ธิดา สาระยา, 2539, หน้า 138-139) ตำนานดังกล่าวจึงเป็นบันทึกเรื่องราวของฝ่ายเมือง

ตำนานประวัติศาสตร์มีรูปแบบการเขียนประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตำนานอันมาจากจารีตบอกเล่าและส่วนที่เป็นพงศาวดาร ซึ่งแสดงออกในรูปของการเรียงลำดับราชวงศ์ของผู้ปกครอง (เรื่องเดียวกัน, 2539, หน้า 72) การนำเรื่องราวปรัมปราจากจารีตบอกเล่ามาจัดอยู่ในกรอบของประวัติศาสตร์ โดยเรียงตามลำดับเวลาทางพุทธศาสนา เรื่องราวปรัมปราอันเกิดจากคำบอกเล่าที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ประกอบกับได้รับการผสมผสานความคิดและความเชื่อของผู้คนในสังคมแต่ละสมัยโดยเฉพาะทางศาสนา ทำให้เรื่องราวในตำนานประกอบด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ ตำนานจึงมีลักษณะเป็นผลิตผลของจินตนาการที่เกิดจากความคิดและความเชื่อที่ต้องการความเข้าใจแบบหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะการแสดงออกของตำนานมักจะเป็นไปในรูปของสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมาจากลักษณะความคิดในสังคม (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2543, หน้า 26) ฉะนั้น การศึกษาตำนานเพื่อเข้าใจความคิดของผู้เขียนตำนาน อันจะนำไปสู่การเข้าใจสังคมในอดีต จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจสัญลักษณ์และความหมายที่แฝงอยู่ในตำนาน

ในด้านการเรียนการสอน หลักสูตรวิชาภาษาไทยมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดให้วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นรายวิชาเลือกเสรี ตำนานเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีการนำมาศึกษาในรายวิชาดังกล่าว ดังคำอธิบายรายวิชาซึ่งกรมวิชาการ (2533, หน้า 14) ได้อธิบายไว้ดังนี้

ศึกษาเพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิตและสำนวน ตำนาน นิทาน นิยาย เรื่องเล่า โดยให้ศึกษาเกี่ยวกับที่มา เนื้อหา คำศัพท์ สำนวน ความหมาย และอิทธิพลที่มีต่อการดำรงชีวิต เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่า และร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่น

จากการสำรวจหนังสือเรียนภาษาไทย รายวิชาวรรณกรรมท้องถิ่น (ท 035) ซึ่งมีผู้เรียบเรียงขึ้น เพื่อใช้ในการเรียนการสอน จำนวน 4 เล่ม พบว่า ผู้เรียบเรียงได้กำหนดเนื้อหา โดยแบ่งเป็นบทประกอบด้วย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่น ประเภทของวรรณกรรมท้องถิ่น ได้แก่ เพลงพื้นบ้าน ปริศนาคำทาย ภาษิต ตำนาน และนิทาน ความสำคัญและการอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาแต่ละบทได้กล่าวถึงจุดประสงค์ ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นแต่ละประเภท และกิจกรรมเสนอแนะในการเรียนการสอน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการเรียนการสอนในรายวิชาดังกล่าว

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ปัจจุบันแม้จะมีผู้ตระหนักถึงความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่น แต่การเรียนการสอนวรรณกรรมท้องถิ่นก็ยังมีปัญหา โดยเฉพาะด้านเนื้อหาและการวิเคราะห์เนื้อหาของวรรณกรรม ในการเรียนการสอนตำนาน ครูผู้สอนควรมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับตำนาน เพื่อจะได้แยกแยะรายละเอียดและนำมาชี้แจงแก่ผู้เรียน ขณะเดียวกันก็ต้องสามารถวิเคราะห์ตำนานอันจะนำไปสู่ความเข้าใจในคุณค่าของงานเขียนนั้น เพราะการที่ผู้เรียนจะมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของตำนานได้ ครูผู้สอนต้องทำหน้าที่เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ ซึ่งสอดคล้องกับที่สุวรรณา เกรียงไกรเพชร (2516, หน้า 238-242) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการสอนวรรณคดีว่า ผู้สอนควรสร้างความพอใจในการสอนให้เกิดขึ้นเป็นประการแรก แล้วจึงสร้างความสนใจในเนื้อหาวิชาที่จะสอน โดยพยายามศึกษาทำความเข้าใจสิ่งที่จะสอนให้ละเอียดทุกแง่มุม การที่ผู้เรียนจะมองเห็นคุณค่าของวรรณคดีที่แท้จริงได้ ผู้สอนต้องเข้าใจเนื้อหาที่แท้จริงก่อนที่จะสอน การเรียนการสอนจึงมีผลตามจุดประสงค์ การที่ผู้สอนยังไม่กระจ่างในเนื้อหาที่จะสอนจึงเป็นปัญหาลำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การสอนบรรลุจุดประสงค์ของหลักสูตรได้ยาก

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือ จำนวน 4 เรื่อง มาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ ทั้งนี้เพราะการจะค้นหาความหมายและเข้าใจชีวิตจำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจจากอดีต ประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะเป็นพื้นฐานให้มนุษย์เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านั้น และยังช่วยในการกำหนดบทบาทและพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบันโดยมีอดีตเป็นบทเรียน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความจำเป็นสำหรับการศึกษาชุมชนและมีผลต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม ประวัติศาสตร์จะช่วยอธิบายความเป็นมาและการคลี่คลายของสังคมในอดีตและเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบัน ด้วยการสร้างกรอบความคิดเพื่อเป็นที่รับรู้ร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งผลที่ตามมาก็คือความสำนึกในความเป็นคนกลุ่มเดียวกัน อันจะมีผลต่อการสร้างเอกลักษณ์และความเป็นปึกแผ่นของสังคม

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็น ได้แก่ การวิเคราะห์ **ความคิดหลักในตำนาน** เป็นการศึกษาเพื่ออธิบายถึงแนวความคิดความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดความคิดของผู้เขียนตำนาน การวิเคราะห์ **โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน** เป็นการพยายามอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในสมัยของผู้เขียนตำนาน โดยมองผ่านการผสมผสานแนวความคิดความเชื่อ ซึ่งจะทำให้ทราบความคิดความเชื่อของผู้คนหรือสังคมที่มีต่อสภาพรอบตัว โดยผ่านมุมมองของผู้เขียน และ การวิเคราะห์ **บทบาทหน้าที่ของตำนาน** เป็นการศึกษาบทบาทหน้าที่ของตำนานในฐานะที่เป็นบันทึกความคิดของสังคม ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และความคิดความเชื่อของสังคมในอดีต ทั้งนี้เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์ในสังคม

การที่ตำนานเกิดจากคำบอกเล่าที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ตำนานจึงได้รับการผสมผสานความคิดความเชื่อของผู้คนในสังคมแต่ละสมัยเข้าด้วยกัน ทำให้ตำนานมีคุณค่าในฐานะเป็นบันทึกความคิดของสังคม ดังที่นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524, หน้า 213) กล่าวไว้ว่า คุณค่าแท้จริงของตำนานปรากฏอยู่ในส่วนที่เป็นจุดประสงค์ ความคิด ทัศนคติ โลกทรรศน์ และความหมายของตำนานต่อสังคมและสมัยของเขา ตำนานจึงให้ความรู้เกี่ยวกับโลกทรรศน์ ความเชื่อ ค่านิยมของสังคมแต่ละสังคมตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงระยะเวลาของผู้ประพันธ์ เพราะฉะนั้น ปัญหาในการเรียนการสอน ครูผู้สอนจะมีวิธีการสอนตำนานอย่างไร เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความเข้าใจในตำนาน และเกิดความตระหนักในคุณค่าของตำนานอย่างแท้จริง ในตอนท้ายของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอแนวการจัดการเรียนการสอนวรรณกรรมท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวกับตำนาน สำหรับเป็นข้อเสนอแนะแก่ครูผู้สอน เพื่อที่ครูผู้สอนจะได้มีแนวทางในการสอนตำนานเพิ่มมากขึ้น

จุดประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ตำนานภาคเหนือซึ่งบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร
2. เพื่อเสนอแนวการจัดการเรียนการสอนตำนาน อันเป็นส่วนหนึ่งในรายวิชาการวรรณกรรมท้องถิ่น (ท 035) เพื่อเป็นข้อเสนอแนะสำหรับครูผู้สอน

ขอบเขตการวิจัย

1. แหล่งข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแหล่งข้อมูลคือตำนานภาคเหนือที่มีเนื้อหากล่าวถึงความเป็นมาของบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือก่อนกำเนิดอาณาจักรล้านนา จนวิวัฒนาการไปสู่การสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังราย ซึ่งจัดว่าเป็นตำนานฝ่ายเมืองหรือ “พื้น” ในภาษาล้านนา ที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่

ก. ตำนานสุวรรณโคมคำ (ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 72 เล่มที่ 45 ของกรมศิลปากร)

ข. ตำนานสิงหนวัติกุมาร (ฉบับสอบค้น ของมานิต วัลลิโกดม)

ค. ตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย (พระโพธิ์รังสี ผู้แปล)

ง. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี พ.ศ. 2538)

2. แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ตำนาน

ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์ตำนานใน 2 ส่วน ได้แก่

2.1 การศึกษาเนื้อหาของเรื่อง ได้แก่ ความคิดหลักในตำนาน โดยพิจารณาจากลักษณะของตำนาน การอ่านวิเคราะห์และสังเคราะห์จากเนื้อหา

2.2 การศึกษาคุณค่าของเรื่อง ได้แก่

ก. โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน โดยพิจารณาจากเนื้อหาของตำนาน แล้วกำหนดประเด็นศึกษา

ข. บทบาทหน้าที่ของตำนาน โดยวิเคราะห์ตามแนวความคิดของดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ และทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ของโบรนิสลอร์ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski)

3. แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ผู้วิจัยนำเสนอแนวทางในการสอนตำนาน โดยอาศัยหลักการและแนวคิดจากแนวการสอนต่อไปนี้

ก. แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนว Constructivist

ข. การสอนแบบสืบสอบ (Inquiry Method)

ค. การสอนแบบร่วมมือ (Cooperative Learning)

นิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรมท้องถิ่น หมายถึง งานเกี่ยวกับหนังสือที่มีอยู่ในภาคต่าง ๆ หรือท้องถิ่นหนึ่ง เช่น ปรัชญาคำทาย ภาษิต ตำนาน นิทาน เป็นต้น วรรณกรรมท้องถิ่นจะบันทึกเรื่องราวที่แสดงถึงการดำเนินชีวิต สภาพสังคม ทัศนคติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ

ตำนาน เป็นแขนงหนึ่งของวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่บอกเล่าสืบทอดกันมา แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ตำนานภาคเหนือมักบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ กษัตริย์ บ้านเมือง และสังคมในอดีต

ตลอดจนเป็นงานบันทึกประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนาอันเกิดจากความเชื่อมั่นและศรัทธา การที่ตำนานเป็นเรื่องเล่าสืบทอดต่อกันมาจึงมีลักษณะเป็นนิทาน นิยายปรัมปรา ขณะเดียวกันก็แฝงด้วยความจริงอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

ภาคเหนือ หมายถึง ดินแดนที่อยู่ทางตอนบนของประเทศไทย ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านนาในอดีต ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน พะเยา

ความคิดหลักในตำนาน หมายถึง แนวความคิดความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนาน

โลกทัศน์ที่ปรากฏในตำนาน หมายถึง การมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม อันเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือโดยผ่านมุมมองของผู้เขียนตำนาน ซึ่งพบว่าความคิดความเชื่อของผู้เขียนตำนานได้รับอิทธิพลจากการผสมผสานแนวความคิดแบบเดิมซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ และแนวความคิดทางพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองในดินแดนภาคเหนือ
2. ทำให้เข้าใจระบบคิดอันนำไปสู่การเข้าใจสังคมในอดีต
3. ทำให้ครูผู้สอนมีแนวทางในการจัดการเรียนการสอนตำนานเพิ่มขึ้น และยังเป็นแนวทางให้ครูผู้สอนสามารถวิเคราะห์ตำนานได้
4. เป็นแนวทางช่วยอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมตำนานภาคเหนือต่อไป